

## JAHON SAVDO TASHKILOTI NIZOLARNI HAL QILISH MEXANIZMINING XALQARO SAVDO NIZOLARINI HAL QILISHDA TUTGAN O'RNI

*JIDU Xalqaro huquq fakulteti magistratura  
bosqichi talabasi **Bobur Tog'ayev**  
[Boburtogayev0@gmail.com](mailto:Boburtogayev0@gmail.com)*

**Annotatsiya:** Nizolarni hal qilish organi nizolarni hal qilish jarayonini boshqaradigan keng qamrovli qoidalar to'plami bo'lgan nizolarni hal qilishni tartibga soluvchi qoidalar va tartiblar to'g'risidagi tushuncha doirasida ishlaydi. Ushbu maqolada biz Jahon Savdo Tashkilotining nizolarni hal qilish organining murakkabliklari va uning global savdo landshaftidagi o'zgaruvchan rolini batafsil ko'rib chiqamiz. Bundan tashqari, biz davlatlar o'rtasidagi savdo ziddiyatlarini va oldingi operatsiya davomida amaliy tadqiqotlarni muhokama qilish orqali tadqiqotlar olib boramiz.

**Nizolarni hal qilish organi:** Jahon Savdo Tashkilotining a'zo mamlakatlar o'rtasidagi savdo nizolarini hal qilish uchun mas'ul bo'lgan markaziy organi.

**JST kelishuvi:** Jahon Savdo Tashkilotini tashkil etgan xalqaro shartnoma, shu jumladan nizolarni hal qilish organining faoliyati qoidalari.

**Nisozlarni hal qilishni tartibga soluvchi qoidalar va protseduralar to'g'risida tushuncha:** JST doirasida nizolarni hal qilish jarayonini boshqaradigan, nizolarni hal qilish mexanizmi faoliyatining huquqiy asosini tashkil etuvchi qoidalar to'plami.

**Panellarda ko'rib chiqish:** savdo nizolarining huquqiy va faktik jihatlarini o'rganish va xulosalar va tavsiyalar bilan hisobotlarni taqdim etish uchun ekspertlar hay'atlari chaqiriladigan rasmiy jarayon.

**Apellyatsiya organi:** JSTning nizolarni hal qilish mexanizmi doirasidagi apellyatsiya tekshiruv organi, panel hisobotlarining huquqiy jihatlarini ko'rib chiqish uchun mas'uldir. Apellyatsiya organining faoliyati muhokama va islohot mavzusiga aylandi.

**Maslahatlashuvlar:** nizolarni hal qilish jarayonining dastlabki bosqichi, bunda tomonlar rasmiy protseduralarga murojaat qilishdan oldin o'zaro kelishilgan yechimga erishish uchun muzokaralar olib borishga da'vat etiladi.

**Shaffoflik:** nizolarni hal qilish mexanizmining asosiy tamoyili, nizolarni hal qilish jarayonida va qarorlarni amalga oshirishda ochiqlik va qulaylikni ta'minlash.

**Amalga oshirish:** nizolarni hql qilish mexanizmi o'z tavsiyalari va qarorlarining bajarilishini nazorat qiladi, qarorlarning a'zo mamlakatlar tomonidan samarali bajarilishini ta'minlaydi.

**JST islohoti:** Jahon savdo tashkilotining turli jihatlarini, shu jumladan uning nizolarni hal qilish mexanizmini isloh qilishga qaratilgan davom etayotgan muhokamalar va takliflar.

**Muvofiqlik:** a'zo mamlakatlarning nizolarni hal qilish organi tavsiyalari va qarorlariga muvofiqligi to'g'risida hisobot berish, JST kelishuvlariga rioya qilishni ta'minlash talabi.

**Ko'p tomonlama savdo tizimi:** JST tomonidan ta'minlangan savdo qoidalari va kelishuvlarining umumiy tizimi, organ uning barqarorligini saqlashda hal qiluvchi rol o'ynaydi.

**Geosiyosiy keskinliklar:** nizolarni hal qilish organi tomonidan a'zo mamlakatlar o'rtasidagi kengroq geosiyosiy muammolar bilan kesishadigan savdo nizolarini hal qilishda duch keladigan qiyinchiliklar.

Hozirgi globallashuv zamonida Jahon Savdo Tashkilotining Nizolarni hal qilish organi bir necha sabablarga ko'ra global savdo landshaftida muhim ahamiyatga ega hisoblanadi. Eng avvalo, qoidalarga asoslangan tizimga ega ekanligi uning ahamiyatini oshiradi. Ushbu mexanizm xalqaro savdo nizolarining belgilangan va kelishilgan qoidalarga muvofiq hal etilishini ta'minlovchi qoidalarga asoslangan tizim doirasida ishlaydi. Bu global savdo tizimida oldindan voqealarni bashorat qilish va barqarorlikni saqlashga yordam beradi hamda a'zo mamlakatlar o'rtasida ishonchni kuchaytirad. Shuningdek, JST nizolarni hal qilish organi savdo nizolarini hal qilish uchun tuzilgan va xolis forumni taqdim etadi. Uning mexanizmlari, jumladan, maslahatlashuvlar, panel jarayonlari va apellyatsiya tekshiruvi nizolarni hal qilish va ularning kengroq savdo urushlariga aylanishining oldini olish uchun a'zo mamlakatlarga tizimli yondashuvni taklif qiladi. Nizolarni ko'rib chiqish orqali organ adolatli va adolatli savdo amaliyotini targ'ib qilishga hissa qo'shadi. Bu mamlakatlar JST kelishuvlarida ko'rsatilgan qoidalarga rioya qilishlarini ta'minlaydi, subsidiyalar, kamsituvchi tariflar va boshqa savdo to'siqlari kabi adolatsiz savdo amaliyotlarining oldini oladi. Nizolarni hal qilish organining yana bir muhim ahamiyatga ega tomoni u jarayonlari shaffof bo'lishi va uning qarorlari jamoatchilikka taqdim etilishidadir. Ushbu shaffoflik a'zo mamlakatlar o'rtasida javobgarlikni ta'minlaydi, ularni xalqaro savdo qoidalariga rioya qilishga va o'z majburiyatlarini bajarishga undaydi. Shu bilan birga, organ ijro mexanizmi bilan boyiilgan bo'lib, uning tavsiyalari va qarorlari manfaatdor tomonlar tomonidan bajarilishini ta'minlaydi. Ushbu mexanizm nizolarni hal qilish jarayonining samaradorligini kuchaytiradi va JST qarorlarining barcha uchun majburiyligini ta'kidlaydi. Mazkur organning mavjudligi a'zo mamlakatlarning nizolarni hal qilish bo'yicha bir tomonlama harakatlariga to'sqinlik qiladi. Buning o'rniga, u davlatlarni ko'p tomonlama hamkorliklarda ishtirok etishga undaydi, nizolarni hal qilishda birgalikda harakat qilish yondashuvini qo'llab-quvvatlaydi. Yuqorida sanalganlar JST

nizolarni hal qilish organiga keng vakolatlar va ustunliklar berishiga qaramasdan, bugungi kunda qudratli iqtisodiyotga ega davlatlar o'rtasida davom etayotgan savdo urushlarining va global inqirozning oldini ola olmayapti.<sup>1</sup>

Yuqorida ta'kidlanganidek, hozirgi vaqtda bir qancha savdo bo'yicha nizolar borki, ularni Jahon savdo tashkilotidek dunyoning 164 davlatini savdo masalalarida birlashtirgan tashkilot va uning nizolarni hal qilish organidek keng vakolatga ega mexanizm ham hal qila olmayapti. Quyida ularning ba'zilariga to'xtalamiz.

**AQSh-Xitoy savdo mojarosi:** Qo'shma Shtatlar va Xitoy o'rtasidagi savdo ziddiyatlari uzoq vaqtdan beri mavjud bo'lib, tariflar va boshqa savdo sanksiyalarini o'z ichiga oladi. Vaqti-vaqti bilan kelishuv va muzokaralar qilingan bo'lsa-da, keng qamrovli qarorga erishilmadi<sup>2</sup>. Qo'shma Shtatlar 2018-yil mart oyida Xitoy importiga tariflarni oshirishni boshladi va bunga javob Xitoy hukumati ko'p o'tmay AQSh tovarlariga ushbu tariflarni joriy etdi. Qo'shimcha savdo bojlarning aksariyati 2018-yil 24-sentabrda amalga oshirildi. AQSh 10% miqdorida qo'shimcha bojlar undirdi Xitoy importi taxminan 200 milliard dollarni tashkil etdi, bu 2019-yil 10-mayida 25 foizga oshdi. AQSh tomonidan Xitoydan import qilinadigan mahsulotlarga o'rtacha tariflar MFN tarif stavkasidan 2,6% dan 17,5% tarif stavkasigacha o'tgan yildan beri sezilarli darajada oshdi. Dastlab AQSh tariflarni oshirish ko'lamini yana uzaytirishini e'lon qildi, Bu 15-dekabrda o'rtacha tariflarni 24,4% ga ko'tarishi mumkin edi. Biroq, sulh tufayli savdo mojarosida bu o'sish hech qachon amalga oshirilmadi va buning o'rniga 1-bosqichning bir qismi sifatida AQSh va Xitoy o'rtasidagi kelishuv natijasi o'laroq, o'rtacha tariflar 16% ga tushirildi.<sup>3</sup>

**Airbus-Boeing subsidiyalari bo'yicha bahs:** Yevropa Ittifoqi va Qo'shma Shtatlar o'rtasidagi Airbus va Boeing samolyot ishlab chiqaruvchilariga berilgan subsidiyalar bo'yicha kelishmovchilik yillar davomida davom etib kelmoqda. Ikkala tomon ham bir-birlarini o'zlarining aerokosmik kompaniyalariga noqonuniy subsidiyalar berishda ayblashdi.

**Hindiston-Amerika Qo'shma Shtatlari savdo masalalari:** AQSh va Hindiston tariflar, intellektual mulk huquqlari va bozorga kirish kabi masalalar bo'yicha savdo bilan bog'liq keskinliklarga ega. Bu masalalarni hal etish muzokaralar va muhokamalar mavzusiga aylandi. 8-avgust kuni JST Hindiston va Qo'shma Shtatlar tomonidan "Amerika Qo'shma Shtatlari – po'lat va alyuminiy mahsulotlari bo'yicha ba'zi chora-tadbirlar" (DS547) va "Hindiston – Qo'shma Shtatlardan ayrim mahsulotlarga qo'shimcha bojlar" bo'yicha ikkita panel hisobotini tarqatdi. O'zaro kelishilgan yechimga ko'ra, 2023-yil 13-iyulda Hindiston va Qo'shma Shtatlar DSUning 3.6-moddasiga asosan Nizolarni hal qilish organini ushbu bahsda ko'tarilgan masala

<sup>1</sup> "The Law and Policy of the World Trade Organization" – Peter Van den Bossche and Werner Zdouc – p.550

<sup>2</sup> "An economic analysis of the US-China trade conflict" – Eddy Bekkers and Sofia Schroeter – p.3

<sup>3</sup> "US-China trade war intensifies as WTO reaches 'debilitating' dispute settlement impasse" - Ruth Green

bo'yicha o'zaro kelishilgan yechimga erishganliklari haqida xabardor qilishdi. Tomonlar o'z xabarlarining nusxasini to'g'ridan-to'g'ri panelga taqdim etishlari lozimligi ta'kidlandi<sup>4</sup>.

**Brexit savdo muammolari:** Buyuk Britaniya 2020-yil yanvar oyi oxirida rasman Yevropa Ittifoqini tark etgan bo'lsa-da, savdo bilan bog'liq muammolar, xususan Shimoliy Irlandiya protokoli bilan bog'liq masalalar Buyuk Britaniya va Yevropa Ittifoqi o'rtasidagi tortishuv nuqtasi bo'lib qolmoqda.

**Global po'lat va alyuminiy tariflari:** Po'lat va alyuminiy tariflari bo'yicha savdo kelishmovchiliklari turli mamlakatlarni o'z ichiga oladi, Qo'shma Shtatlar tariflarni joriy qiladi va boshqa davlatlar unga qarshi choralar ko'radi. Ushbu nizolarni hal qilish murakkab va davomli jarayon bo'lib qolmoqda.

**Texnik va raqamli savdo muammolari:** Raqamli savdo, ma'lumotlarni himoya qilish va raqamli xizmatlarga soliq solish bilan bog'liq nizolar keng tarqalgan va hozirgi kunda dolzarb masalalardan biri bo'lmoqda. Mamlakatlar ushbu muammolarni hal qilish uchun xalqaro asoslarni yaratish ustida ishlamoqda, ammo bu bo'yicha konsensusga erishish oson narsamas.

**JST Apellyatsiya organining inqirozi:** Jahon Savdo Tashkilotining (JST) Apellyatsiya organi inqirozga duch keldi, chunki Qo'shma Shtatlar yangi yig'inlarni bloklab qo'ydi, bu esa a'zolar tanqisligiga olib keldi. Bu JSTning nizolarni hal qilish bo'yicha yakuniy va majburiy qarorlarni taqdim etish qobiliyatiga ta'sirini o'tkazmay qolmadi.

**Janubiy Koreya-Yaponiya savdo mojarosi:** Janubiy Koreya va Yaponiya o'rtasida tarixiy muammolar bilan bog'liq savdo tarangligi bo'lgan va bir-biriga savdo cheklovlari kiritilgan. Mojaroning ba'zi jihatlarini hal qilingan bo'lsa-da, asosiy muammolar saqlanib qolmoqda.

**Avstraliya-Xitoy savdo keskinliklari:** Xitoy Avstraliya bilan ham savdo tarangligiga duch keldi. Bunga sabab Xitoy tomonidan Avstraliyaning ayrim eksport tovarlariga kiritayotgan cheklovlardir. Ushbu keskinliklarga geosiyosiy omillar va savdo siyosatidagi kelishmovchiliklar ham ta'sirini ko'rsatmoqda. Sekin bo'lsa-da, bu nizoni ham hal qilish bo'yicha qadamlar tashlanmoqda. 2021-yil 22-iyun kuni Hukumat saylovidan so'ng Avstraliya Xitoy Xalq Respublikasi hukumati bilan Avstraliyadan shisha vino importi borasida Xitoy tomonidan qo'llab-quvvatlanadigan choralar bo'yicha maslahatlashuvlar o'tkazishni so'radi. Avstraliya Xitoyning avstraliya vinosiga nisbatan antidemping va kompensatsiya choralari 1994 yilgi Tariflar va savdo bo'yicha Bosh kelishuvning VI moddasini amalga oshirish to'g'risidagi Bitimning ayrim qoidalariga, Subsidiyalar va kompensatsiya choralari to'g'risidagi bitimga mos kelmasligini keltirib da'vo qildi. Shyndan so'ng Avstraliya

<sup>4</sup> UNITED STATES – CERTAIN MEASURES ON STEEL AND ALUMINIUM PRODUCTS REPORT OF THE PANEL - (23-5361)

Xitoy bilan 2021-yil 9-avgustda dastlabki maslahatlashuvlarni o‘tkazdi. 2021-yil 16-sentabrda hukumat Avstraliya JSTdan ushbu masalani ko‘rib chiqish uchun komissiya tuzishni so‘rashini e‘lon qildi. JST Nizolarni hal qilish organi 2021-yil 26-oktabrda komissiya tuzdi. Braziliya, Kanada, Xitoy Taypeyi, Yevropa Ittifoqi, Hindiston, Yaponiya, Koreya, Meksika, Yangi Zelandiya, Norvegiya, Rossiya Federatsiyasi, Singapur, Shveysariya, Turkiya, Ukraina, Buyuk Britaniya, Qo‘shma Shtatlar va Vetnam bahsga uchinchi tomon sifatida qo‘shildi. 2022-yil 29-aprelda Avstraliya o‘zining birinchi yozma arizasini topshirdi. 2022-yil 6-sentabrda Avstraliya Tomonlar bilan bo‘lib o‘tgan birinchi muhim uchrashuvda o‘zining ochilish bayonoti bilan chiqdi. 2022-yil 28-noyabrda Avstraliya ikkinchi yozma arizasini topshirdi. 2023-yil 28-fevralda Avstraliya Tomonlar bilan bo‘lib o‘tgan Ikkinchi muhim uchrashuvda o‘zining ochilish bayonoti bilan chiqdi. 2023-yil 22-oktyabrda Bosh vazir Avstraliya va Xitoy nizoni hal qilish yo‘li bo‘yicha kelishuvga erishganini e‘lon qildi. Xitoy vino bo‘yicha o‘z majburiyatlarini tezkor qayta ko‘rib chiqdi. Avstraliya bunga yo‘l qo‘yish uchun nizoni besh oyga to‘xtatishga rozi bo‘ldi. 2023-yil 30-oktabrda JST kengashi nizo bo‘yicha o‘z faoliyatini 2024-yil 31-martgacha to‘xtatdi<sup>5</sup>.

Yuqoridagi holatlardan ko‘rinib turibdiki, Jahon savdo tashkiloti Nizolarni hal qilish organi o‘z vakolatlarini to‘la va samarali oshirishi yo‘lida bugungi kunda dunyoning eng yirik iqtisodiyotlari o‘rtasida ham siyosiy, ham iqtisodiy qarama-qarshiliklar tufayli qiyinchiliklarga uchramoqda. Shunga qaramasdan, tashkilot qudratli davlatlar qo‘lida qo‘g‘irchoq bo‘lib qolmasligi hamda nizolarni hal qilish organining faoliyatini mustahkamlash uchun bir qancha takliflar ilgari suriladi.

Avvalo, butun tashkilot doirasida kompleks institutsional islohot o‘tkazish. Bunda qarorlar qabul qilish, shaffoflik va inklyuzivlik bilan bog‘liq muammolarni hal qilish uchun JST doirasida kengroq islohotlarni ko‘rib chiqish. Keng qamrovli islohotlar kun tartibi tashkilotning umumiy samaradorligiga va uning nizolarni hal qilish mexanizmiga hissa qo‘shishi mumkin. Nizolarni o‘z vaqtida hal qilishni ta‘minlash uchun nizolarni hal qilish tartib-qoidalarini baholash va tartibga solishga samardorlikni oshirish lozim. Samaradorlikni oshirish uzoq davom etadigan nizolarning oldini olishga yordam beradi va savdo masalalarini tezroq hal qiladi. Nizolarni hal qilish jarayonida ochiqlik va shaffoflikni oshirish, panel hisobotlari, taqdimnomalar va boshqa tegishli hujjatlarni jamoatchilikka yanada qulayroq qilish ham bu tizimni yaxshiroq tushunishga yordam beradi va manfaatdor tomonlar o‘rtasida ishonchni mustahkamlaydi. Nizolarni hal qilish organining qarorlariga rioya etilishini nazorat qilish va amalga oshirish uchun mustahkam mexanizmlarni ta‘minlash juda muhim sanaladi. Shu bilan birga, organing huquqlaridan keng foydalanishi savdo nizolarining to‘liq huquqli savdo urushlariga aylanishining oldini olishga yordam

<sup>5</sup> Summary of Australia's involvement in disputes currently before the World Trade Organization

beradi. Bu ko'p tomonlama savdo tizimining ishlashini ta'minlash va global iqtisodiy barqarorlikning buzilishining oldini olish uchun zarurdir. Shuningdek, JSTga a'zo mamlakatlarga, ayniqsa resurslari cheklangan mamlakatlarga JST qoidalari va nizolarni hal qilish tartib-qoidalarini tushunishlarini kuchaytirish uchun doimiy ravishda salohiyatni oshirish bo'yicha yordam ko'rsatish va bu davlatlarda shu soha bo'yicha yetuk mutaxassislar tayyorlashni rag'batlantirish kelgusida bo'lishi mumkin bo'lgan nizolarning oldini olishi mumkin. Manfaatdor tomonlar bilan maslahatlashuvlar va davriy ko'rib chiqish mexanizmini takomillashtirish va o'zgaruvchan global savdo dinamikasiga moslashish sohalarini aniqlash uchun nizolarni hal qilish jarayonini davriy ko'rib chiqish va baholash mexanizmini yaratish. Ushbu tavsiyalarni amalga oshirish JSTga a'zo mamlakatlarning birgalikdagi sa'y-harakatlarini va butun jahon savdo hamjamiyatining manfaati uchun nizolarni hal qilish tizimini mustahkamlash majburiyatini talab qiladi.

#### **Foydalanilgan adabiyotlar va internet resurslari ro'yxati:**

1. "The Law and Policy of the World Trade Organization" – Peter Van den Bossche and Werner Zdouc
2. "An economic analysis of the US-China trade conflict" – Eddy Bekkers and Sofia Schroeter
3. "US-China trade war intensifies as WTO reaches 'debilitating' dispute settlement impasse" - Ruth Green ---- <https://www.ibanet.org/article/82EF576B-48CD-4E24-A202-4343FBAE0F28>
4. United States — Certain Measures on Steel and Aluminium Products – [https://www.wto.org/english/tratop\\_e/dispu\\_e/cases\\_e/ds547\\_e.htm#bkmk547r](https://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/cases_e/ds547_e.htm#bkmk547r)
5. UNITED STATES – CERTAIN MEASURES ON STEEL AND ALUMINIUM PRODUCTS REPORT OF THE PANEL - (23-5361) --- [https://www.wto.org/english/tratop\\_e/dispu\\_e/547r\\_e.pdf](https://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/547r_e.pdf)
6. Summary of Australia's involvement in disputes currently before the World Trade Organization --- <https://www.dfat.gov.au/trade/organisations/wto/wto-disputes/summary-of-australias-involvement-in-disputes-currently-before-the-world-trade-organization>